

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ

НАЦІОНАЛЬНИЙ ТЕХНІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
«ХАРКІВСЬКИЙ ПОЛІТЕХНІЧНИЙ ІНСТИТУТ»

**МЕТОДИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ
ДО ПРАКТИЧНИХ ЗАНЯТЬ З ДИСЦИПЛІНИ
«МЕТОДОЛОГІЯ НАУКОВИХ ДОСЛІДЖЕНЬ»**

для аспірантів

спеціальності 032 «Історія та археологія»

Затверджено

редакційно-видавничою

радою університету,

протокол № 2 від «29» червня 2021 р.

Харків

НТУ «ХПІ»

2021

Методичні рекомендації до практичних занять з дисципліни «Методологія наукових досліджень» для аспірантів спеціальності 032 «Історія та археологія» / уклад. : Мотенко Я. В., Шишкіна Є. К. – Харків : НТУ «ХП», 2021. – 47 с.

Укладачі: доц. Я. В. Мотенко,
доц. Є. К. Шишкіна

Рецензент проф. О. Є. Тверитнікова

Кафедра українознавства, культурології та історії науки

ВСТУП

Соціально-економічний, політичний, культурний розвиток держав світу вже неможливий без активного впровадження наукомістких технологій, науково обґрунтованих засобів оптимізації використання природних ресурсів, підвищення конкурентоспроможності виробництва, соціальних стандартів життя, якості управління в державному та приватному секторах тощо.

Стрімкий розвиток науки на сучасному етапі багато в чому завдячує модернізації методології наукових досліджень. Дослідники все ширше користуються різноманітними підходами, методами, прийомами, способами, методиками наукових досліджень. Розробляються нові методи пізнання, вдосконалюються відомі. Вочевидь, майбутнє науки буде безпосередньо залежати від розвитку її методології.

Розвиток методології наукових досліджень створює передумови для підготовки висококваліфікованих спеціалістів, здатних до творчої роботи, конструктивного мислення, прогнозування подальшого розвитку науки. Сьогодні кожен науковець має досконало володіти методологією наукових досліджень і вмінням практично її застосувати.

Отже, вивчення навчальної дисципліни «Методологія наукових досліджень» має важливе значення у формуванні знань, умінь і навичок науково-дослідної діяльності.

Семінар 1. ПОНЯТТЯ НАУКИ. ЕТАПИ ЇЇ РОЗВИТКУ

Питання для обговорення

1. Підходи до визначення науки, її мети та функцій. Структура науки, основні наукові категорії.
2. Етапи розвитку науки. Науково-технічний прогрес.
3. Класифікації наук.
4. Особливості розвитку історичної науки.

Практичне завдання

Проаналізуйте основні тенденції розвитку історичної науки на сучасному етапі та позначте місце вашого дослідження у цьому процесі.

Тестові завдання

1. За періодизацією Д. Бела НТП пройшов такі етапи:
 - а) донауковий етап (класична античність – XVII–XVIII ст.), науковий етап (останнє десятиріччя XVIII ст. – початок XX ст.), етап нового наукового духу (починаючи з 1905 р.);
 - б) класичне природознавство (XVII–XIX ст.), формування некласичного природознавства (кінець XIX – перша половина XX ст.), некласичне природознавство;
 - в) етап класичного природознавства, некласичної науки, посткласичної науки;
 - г) винайдення парової машини XVIII ст., науково-технічні досягнення в хімії та електриці XIX ст., створення комп'ютерів XX ст.
2. Г. Сен-Вікторський поділяв науки на:
 - а) теоретичні, практичні та творчі науки;
 - б) теоретичні, практичні, механічні та логіку;

- в) теоретичні та прикладні;
- г) науки про природу, суспільство і пізнання.

3. Науки, які з'ясовують основні закони об'єктивного і суб'єктивного світу і прямо не орієнтовані на практику називаються _____.

4. Класифікація наук Аристотеля містить:

- а) теоретичні, практичні, механічні та логіку;
- б) теоретичні, практичні та творчі науки;
- в) теоретичні та прикладні;
- г) науки про природу, суспільство і пізнання.

5. Згідно із періодизацією Г. Башлара НТП пройшов такі етапи:

а) класичне природознавство (XVII–XIX ст.), формування некласичного природознавства (кінець XIX – перша половина XX ст.), некласичне природознавство;

б) донауковий етап (класична античність – XVII–XVIII ст.), науковий етап (останнє десятиріччя XVIII ст. – початок XX ст.), етап нового наукового духу (починаючи з 1905 р.);

в) винайдення парової машини XVIII ст., науково-технічні досягнення в хімії та електриці XIX ст., створення комп'ютерів XX ст.

г) етап класичного природознавства, некласичної науки, посткласичної науки;

6. Науки, спрямовані на рішення технічних, виробничих, соціально-технічних проблем називаються _____.

7. Класифікація наук Л. Г. Джахая містить:

- а) теоретичні, практичні та творчі науки;
- б) теоретичні, практичні, механічні та логіку;
- в) теоретичні та прикладні;
- г) науки про природу, суспільство і пізнання.

8. У 1910 р. першу наукознавчу працю «Великі люди» видав нобелівський лауреат:

- а) Д. І. Менделєєв;
- б) В. Оствальд;
- в) Р. Декарт;
- г) В. І. Вернадський.

9. Найбільш загальні і фундаментальні поняття, які відбивають істотні, загальні властивості та відносини явищ дійсності і пізнання – це _____.

10. Класифікація наук Ф. Бекона містить:

- а) граматику, діалектику, риторику, геометрію, арифметику, астрологію, музику, медицину і архітектуру;
- б) історію, філософію та мистецтво;
- в) граматику і логіку, математику, натурфілософію, метафізику та етику;
- г) механіку, фізику, хімію, біологію, соціальні науки.

Література

1. Lotka A. J. The frequency distribution of scientific productivity / A. J. Lotka. // Washington Academy of Sciences. – 1926 – № 16 – P. 317–323.
2. Ossovski S. The science of science / S. Ossovski, M. Ossovski. – Warszawa : Organon, 1936 – 197 p.
3. Бернал Дж. Наука в истории общества / Дж. Бернал. – Москва : Издательство иностранной литературы, 1956 – 736 с.
4. Боричевский И. Науковедение как точная наука / И. Боричевский. // Вестник знания. – 1926 – № 12 – С. 777–786.
5. Вернадский В. И. Научная мысль как планетное явление / В. И. Вернадский. – Москва : Наука, 1991. – 177 с.
6. Добров Г. М. Прогнозирование науки и техники / Г. М. Добров – Москва : Наука, 1969 – 152 с.

7. Золотухин В. Е. История и философия науки : для аспирантов и соискателей / В. Е. Золотухин. – Москва ; Ростов-на-Дону : МарТ, 2006. – 96 с.
8. Махлуп Ф. Производство и распространение знаний в США / Ф. Махлуп. – Москва : Прогресс, 1966 – 462 с.
9. Микулинский С. Р. Еще раз о предмете и структуре науковедения / С. Р. Микулинский. // Вопросы философии. – 1982 – № 7 – С. 118–131.
10. Основы науковедения / под ред. С. Р. Микулинского. – Москва : Наука, 1985 – 431 с.
11. Прайс Д. Наука о науке / Д. Прайс. – Москва : Прогресс, 1966 – 424 с.
12. Рачков П. А. Науковедение: проблемы, структура, элементы / П. А. Рачков. – Москва : МГУ, 1974 – 272 с.
13. Родный Н. И. История науки, науковедение, наука / Н. И. Родный. // Вопросы философии. – 1972 – № 5 – С. 51–62.
14. Степин В. С. История и философия науки : учебник для аспирантов и соискателей ученой степени кандидата наук / В. С. Степин. – Москва : Академический Проект : Трикста, 2011. – 423 с.
15. Струмилин С. Г. К методологии учета научного труда / С. Г. Струмилин. – Москва : Издательство АН СССР, 1932 – 87 с.
16. Методологические вопросы науковедения : сборник научных трудов / [В. И. Оноприенко, Б. А. Малицкий, Л. В. Рыжко и др.]; ред. : В. И. Оноприенко ; Нац. акад. наук Украины, Центр исслед. науч.-техн. потенциала и истории науки им. Г. М. Доброва. – Киев : УкрИНТЭИ, 2001. – 329 с.
17. Налимов, В. В. Наукометрия: изучение развития науки как информационного процесса / В.В. Налимов, З.М. Мульченко. – Москва : Наука, 1969. – 192 с.

Семінар 2. КОНЦЕПТУАЛЬНІ ОСНОВИ НАУКОВОГО ПІЗНАННЯ

Питання для обговорення

1. Форми пізнання. Сутність наукового пізнання.
2. Поняття наукового мислення і наукового знання.
3. Філософсько-методологічні основи науки.
4. Універсальні методи і загальні принципи наукового пізнання.

Практичне завдання

Зазначте універсальні принципи і методи наукового пізнання, яким ви плануєте слідувати /слідujete у вашій науковій роботі.

Тестові завдання

1. Форма раціонального пізнання, результат узагальнення сукупності ознак, властивих певному класу предметів:

- а) уявлення;
- б) поняття;
- в) судження;
- г) умовивід.

2. Евристична модель, яка спирається на метод проб і помилок, називається _____.

3. Вчення, яке включає емпіризм (для пізнання світу потрібні спостережувані докази), та спирається на раціоналізм (базується на математичних і логіко-лінгвістичних конструкціях):

- а) позитивізм;
- б) неопозитивізм;
- в) постпозитивізм.

4. Форма раціонального пізнання, думка, яка встановлює зв'язок між поняттями, є твердженням або запереченням наявності ситуації:

- а) уявлення;
- б) поняття;
- в) судження;
- г) умовивід.

5. Евристична модель, відповідно до якої вирішувана задача розглядається як лабіринт, а процес пошуку рішення, – як блукання по лабіринту, називається _____.

6. Форма чуттєвого пізнання, структурований образ, що складається з декількох відчуттів:

- а) сприйняття;
- б) уявлення;
- в) відчуття;
- г) поняття.

7. Евристична модель, в основі якої лежить принцип побудови системи моделей, яка відбиває семантичні стосунки між об'єктами, що входять в завдання, називається _____.

8. Зазначте автора, вчення якого можна охарактеризувати так::
1) в розвитку наукового знання велику роль грає діяльність наукового співтовариства; 2) особливу значущість в розвитку науки мають соціальні і психологічні моменти:

- а) К. Поппер;
- б) І. Лакатос;
- в) П. Фейерабенд;
- г) Т. Кун.

9. Форма раціонального пізнання, виведення нового знання, обґрунтованого за допомогою інших думок:

- а) уявлення;
- б) поняття;
- в) судження;
- г) умовивід.

10. Міждисциплінарна галузь, яка займається вивченням процесів самоорганізації і виникнення, підтримки стійкості і розпаду систем різної природи, називається _____.

Література

1. Lawrence, R. J. Housing and health : From interdisciplinary principles to transdisciplinary research and practice / R. J. Lawrence. – Futures. – 2004. – №4. – P. 488–489.
2. Буданов В. Г. Методология синергетики в постнеклассической науке и в образовании. Изд. 3-е доп. / В. Г. Буданов. – Москва : Книжный дом «ЛИБРОКОМ», 2009. – 240 с.
3. Зотов А. Ф. Современная западная философия : учебное издание / А. Ф. Зотов – Москва : Высшая школа, 2001. – 784 с.
4. Канке В. А. Философия экономической науки : учеб. пособие / В. А. Канке. – Москва : ИНФРА-М, 2009. – 384 с.
5. Милль Д. С. Огюст Конт и позитивизм. Изд. 4-е / Д. С. Милль; перевод с англ. И. И. Спиридонова. – Москва : ЛКИ, 2011. – 176 с.
6. Никифоров А. Л. Философия науки : история и методология. Учеб. пособ. / А. Л. Никифоров. – Москва : Дом интеллектуальной книги, 1998. – 280 с.
7. Спиркин А. Г. Философия : учебник / А. Г. Спиркин. – Москва : Гардарика, 1998. – 816 с.
8. Теория познания / под ред. В. А. Лекторского, Т.И. Ойзермана. – В 4 т. – Москва, 1991–1995.

9. Шлик М. О фундаменте познания / М. Шлик // Аналитическая философия : Избр. тексты. – Москва, 1993. – С. 34.

10. Шкуринов П. С. Позитивизм в России XIX века / П. С. Шкуринов – Москва, 1980. – 416 с.

Семінар 3. НАУКОВЕ ДОСЛІДЖЕННЯ

Питання для обговорення

1. Наукове дослідження, його об'єкт, предмет, мета і завдання.
2. Класифікація наукових досліджень.
3. Співвідношення понять методологія, метод та методика. Функції та структура методології.
4. Типологія методів наукових досліджень.

Практичне завдання

На прикладі вашого наукового дослідження покажіть, які групи методів у ньому будуть використані/використовуються.

Тестові завдання

1. Які методи належать до теоретичного рівня пізнання?
 - а) гіпотетико-дедуктивний метод;
 - б) експеримент;
 - в) порівняння;
 - г) моделювання.
2. Процес дослідження певного об'єкта, предмета або явища за допомогою наукових методів, який має на меті встановлення закономірностей його виникнення, розвитку і перетворення в інтересах раціонального використання у практичній діяльності людей – це _____.

3. Методи, які дають змогу отримати синтезоване уявлення про досліджуваний об'єкт, наочно показати його складові, їхню питому вагу, причинно-наслідкові зв'язки, інтенсивність розподілу компонентів:

- а) логіко-аналітичні;
- б) візуальні або графічні;
- в) експериментально-ігрові.

4. Методологія, яка включає вивчення законів, теорій, структури наукового знання, критеріїв науковості і системи використовуваних методів дослідження:

- а) дескриптивна (описова);
- б) прескриптивна (нормативна);
- в) змістовна;
- г) формальна.

5. Які методи належать до емпіричного рівня пізнання?

- а) уявний експеримент;
- б) аксіоматико-дедуктивний метод;
- в) аналогія;
- г) вимір.

6. Нове знання, здобуте в процесі фундаментальних або прикладних наукових досліджень і зафіксованого на носіях наукової інформації у формі наукового звіту, наукової праці, доповіді, відкриття, монографії – це _____.

7. Методи, які безпосередньо стосуються реальних об'єктів, функціонують у конкретній ситуації та використовуються для прогнозування результатів:

- а) логіко-аналітичні;
- б) візуальні або графічні;
- в) експериментально-ігрові.

8. Які методи належать до теоретико-емпіричного рівня пізнання:

а) перехід від абстрактного до конкретного;

б) індукція і дедукція;

в) спостереження;

г) опис.

9. Методологія, яка регулює процес здійснення наукової діяльності за допомогою рекомендацій та правил:

а) дескриптивна (описова);

б) прескриптивна (нормативна);

в) змістовна;

г) формальна.

10. Нове конструктивне чи технологічне рішення, закінчене випробування, які можуть бути впроваджені або використані у практичній діяльності – це _____.

Література

1. Kuhn Th. S. The Structure of Scientific Revolutions / Th. S. Kuhn. – University of Chicago Press, 1962. – 264 p.

2. Гнатюк Н. О. Загальнонаукові методи дослідження / Н. О. Гнатюк. // Природничі науки і освіта. – Умань, 2013. – С. 98–99.

3. Кочергин А. Н. Научное познание: формы, методы, подходы : Спецкурс / А. Н. Кочергин; МГУ им. М. В. Ломоносова, Ин-т повышения квалификации преподавателей обществ. наук. – Москва : Изд-во МГУ, 1991. – 79 с.

4. Павлов А. В. Логика и методология науки. Современное гуманитарное познание и его перспективы: учеб. пособ. / А. В. Павлов. – Москва : Флинта : Наука, 2010. – 344 с.

5. Петров Ю. И. Методологические вопросы анализа научного знания / Ю. И. Петров. – Москва : Высшая школа, 1977. – 224 с.

6. Степин В. С. Методы научного познания / В. С. Степин, А. Н. Елсуков. – Минск : Вышэйшая школа, 1974 – 152 с.

7. Фейерабенд П. Избранные труды по методологии науки / П. Фейерабенд ; пер. с англ. и нем. А. Л. Никифорова ; ред. И. С. Нарский. – Москва : Прогресс, 1986. – 542 с.

8. Черноволенко В. Ф. Мироззрение и научное познание. / В. Ф. Черноволенко. – Киев: Изд-во Киевского ун-та, 1970. – 173 с.

Семінар 4. ТЕХНОЛОГІЯ ДОСЛІДНИЦЬКОЇ РОБОТИ

Питання для обговорення

1. Особливості формулювання проблеми дослідження. Тема дослідження та вимоги до її вибору і обґрунтування.

2. Дослідження стану розробки проблеми (історіографії). Пошук та аналіз джерел інформації.

3. Складання плану наукового дослідження. Висування, розробка та формулювання гіпотези, її перевірка або доведення.

4. Висновки та оформлення наукової роботи.

Практичне завдання

Складіть план власного наукового дослідження.

Тестові завдання

1. Вид доказу, який полягає в тому, що доводиться істинність антитези:

а) спростування демонстрації;

б) спростування тези;

в) побічні докази (доказ від протилежного);

г) прямі докази.

2. Твердження, що має бути доведеним – це _____.

3. Критерій оцінки достовірності результатів теоретичного дослідження, сутність якого полягає у тому, що вся сукупність понять і положень наукової теорії має належати до однієї і тієї ж області знань:

а) предметність;

б) повнота;

в) перевіряємість;

г) достовірність.

4. Положення, яке використовується для доказу істинності тези (достовірні факти, закони, теореми, аксіоми) – це _____.

5. Вид доказу, який полягає в тому, що доводиться помилковість відхилення від тези:

а) спростування демонстрації;

б) спростування тези;

в) побічні докази (доказ від протилежного);

г) прямі докази.

6. Сфера досліджень наукового колективу, яка спрямована на вивчення певних фундаментальних, теоретичних і експериментальних завдань у відповідній галузі науки – це _____.

7. Спосіб доказу гіпотези, який здійснюється шляхом емпіричних досліджень на основі порівняння припущення з фактичним станом об'єкта називається _____.

8. Критерій оцінки достовірності результатів теоретичного дослідження, сутність якого полягає у тому, що теорія повинна охоплювати усі явища, процеси з її предметної області:

а) предметність;

- б) повнота;
- в) несуперечність;
- г) перевіряємість.

9. Вид доказу, який полягає в тому, що доводиться помилковість наслідків тези:

- а) спростування демонстрації;
- б) спростування тези;
- в) побічні докази (доказ від протилежного);
- г) прямі докази.

10. Спосіб зв'язку аргументів між собою та з тезою (таблиці, графіки, розрахунки тощо) – це _____.

Література

1. Вербовський В. В. Як правильно підготувати наукове дослідження : навч.-метод. посіб. / В. В. Вербовський ; Луганський національний педагогічний ун-т ім. Тараса Шевченка. – Луганськ : Альма-матер, 2007. – 123 с.
2. Засоби навчальної та науково-дослідної роботи : Зб. наук. пр. Вип. 14 / ред.: В. І. Євдокимов, О. М. Микитюк ; Харк. держ. пед. ун-т ім. Г. С. Сковороди. – Харків, 2000. – 173 с.
3. Організація наукових досліджень, написання та захист магістерської дисертації : навч. посібник / А. Ю. Берко [та ін.] ; наук. ред. В.В.Пасічник. – Львів : Новий світ–2000, 2010. – 282 с.
4. Пілюшенко В. Л. Наукове дослідження : організація, методологія, інформаційне забезпечення. Навчальний посібник / В. Л. Пілюшенко, І. В. Шкрабак, Е. І. Славенко – Київ : Лібра, 2004. – 344 с.
5. Савченко В. Наукове дослідження : задум, реалізація, результати. Монографія / В. Савченко, Т. Шестаковська. – Мена : Домінант, 2013. – 271 с.

6. Шейко В. М. Організація та методика науково-дослідницької діяльності : підручн. / В. М. Шейко, Н. М. Кушнарєнко. – 4-те вид., виправ. доп. – Київ : Знання, 2004. – 307 с.

СЕМНАР 5. РІВНІ ТА МЕТОДИ НАУКОВИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

Питання для обговорення

1. Рівні наукових досліджень.
2. Теоретичні методи: уявний експеримент, метод переходу від абстрактного до конкретного, гіпотетико-дедуктивний та аксіоматико-дедуктивний методи.
3. Емпірично-теоретичні методи: аналіз і синтез, абстрагування, індукція та дедукція, метод аналогії, моделювання та експеримент.
4. Емпіричні методи: спостереження, опис, вимір та порівняння.

Практичне завдання

Покажіть, які методи теоретичного та емпіричного рівня будуть використані/використовуються у вашому науковому дослідженні.

Тестові завдання

1. Положення, що є вихідним, недоведеним, і з якого за встановленими правилами виводяться інші положення:
 - а) умовивід;
 - б) аксіома;
 - в) принцип;
 - г) закон.
2. Об'єктом дослідження якої наукової проблеми є пошук даних:
 - а) предметні;

- б) емпіричні;
- в) концептуальні;
- г) процедурні.

3. До форми теоретичного знання належить:

- а) науковий факт;
- б) науковий опис;
- в) емпірична залежність;
- г) проблема.

4. Положення, що фіксує знання, отримане в ході спостережень і експериментів – це _____.

5. Розумовий акт, який реалізує ставлення до змісту висловлюваної думки і пов'язаний з переконанням або сумнівом в її істинності чи хибності:

- а) судження;
- б) умовивід;
- в) принцип;
- г) закон.

6. Гіпотеза, яка представляє собою припущення про причинно-наслідкові залежності:

- а) описова гіпотеза;
- б) пояснювальна гіпотеза;
- в) прогнозна гіпотеза.

7. Закони, які виявляються в усіх сферах буття:

- а) спільні;
- б) загальні;
- в) часткові.
- г) статистичні.

8. Сукупність понять (наукових термінів), які використовуються у визначеній науці називається _____.

9. Об'єктивна подія, результат, що відноситься до сфери свідомості і пізнання:

- а) факт дійсності;
- б) факт свідомості;
- в) істинне знання;
- г) неістинне знання.

10. Об'єктом дослідження якої наукової проблеми є організація та інтерпретація існуючих даних:

- а) предметні;
- б) емпіричні;
- в) концептуальні;
- г) процедурні.

Література

1. Brown J.R. The laboratory of the mind: thought experiments in the natural sciences / J. R. Brown. – London : Routledge, 1993. – 186 p.

2. Burks A. W. Pierce's theory of abduction / A. W. Burks. // Philosophy of Science. – 1946. – Vol. 13. – № 4. – P. 301–306.

3. Кочкаръов Д. В. Інформаційні системи та математичні методи в наукових дослідженнях : навч. посіб. / Д. В. Кочкаръов ; М-во освіти і науки України, Нац. ун-т вод. госп-ва та природокористування. – Рівне : НУВГП, 2010. – 74 с.

4. Макаревичус К. Место мысленного эксперимента в познании / К. Макаревичус. – Москва : Мысль, 1971. – 78 с.

5. Методы исследований и организация экспериментов / под ред. К. П. Власова. – Харьков : Издательство «Гуманитарный центр», 2002. – 256 с.

6. Тимейчук О. Ю. Інформаційні системи та математичні методи наукових досліджень : навч. посіб. / О. Ю. Тимейчук, В. М. Кузьменко,

Т. Б. Тимейчук ; М-во освіти і науки, молоді та спорту України, Нац. ун-т вод. госп-ва та природокористування. – Рівне : НУВГП, 2011. – 117 с.

7. Фаренік С. А. Логіка і методологія наукового дослідження : [наук.-метод. посіб.] / С. А. Фаренік ; Укр. Акад. держ. упр. при Президентові України. – Київ : Вид-во УАДУ, 2000. – 337 с.

8. Финн В. К. Синтез познавательных процедур и проблема индукции / В. К. Финн. // Научно-техническая информация. – 1998. – № 1–2. – С. 3–52.

Семінар 6. ОСНОВИ МЕТОДОЛОГІЇ ІСТОРИЧНОЇ НАУКИ

Питання для обговорення

1. Поняття та загальна характеристика методології історичних досліджень.
2. Місце історичних джерел в дослідженні історика. Джерелознавча евристика. Оцінка репрезентативності та вірогідності джерел.
3. Наукова критика різних типів джерел. Спеціальні історичні дисципліни.
4. Класифікації конкретно-історичних методів в історіографії.

Практичне завдання

Розкрийте особливості здійснення аналізу історіографії та критики історичних джерел на прикладі вашого наукового дослідження.

Тестові завдання

1. Окрема спеціальна історична дисципліна, яка вивчає теоретико-методологічні основи історичної науки – це _____.
2. Спеціальна історична дисципліна, що розробляє теорію і методику пошуку джерельної інформації

- а) палеографія;
- б) археографія;
- в) джерелознавча евристика;
- г) дипломатика.

3. Якісна характеристика джерела, що засвідчує його вірогідність та відповідність змісту реальних явищ і подій:

- а) достовірність джерела;
- б) автентичність джерела;
- в) репрезентативність джерела;
- г) повнота джерела.

4. Спеціальна галузь наукових історичних знань, що розробляє теорію й методику вивчення та використання в історичних дослідженнях джерел, вивчає їх походження, склад, структуру, а також функціонування джерельної бази історичної науки – це _____.

5. Здатність джерела відбивати основний зміст, суттєві риси й особливості відображуваних подій, явищ:

- а) достовірність джерела
- б) автентичність джерела
- в) репрезентативність джерела
- г) повнота джерела.

6. Вид джерелознавчої критики, що полягає у перевірці достовірності джерела шляхом зіставлення вміщеної у ньому інформації з об'єктивною логікою розвитку історичних подій – це _____.

7. Ступінь відповідності свідчень джерела тим реальним подіям, що в ньому описані:

- а) достовірність джерела
- б) автентичність джерела
- в) репрезентативність джерела

г) повнота джерела.

8. Визначення достовірності джерела, встановлення його авторства, часу та місця створення:

а) атрибуція джерела;

б) інтерпретація джерела;

в) критика джерела.

9. Носій історичної інформації, що виник як продукт розвитку природи і суспільних відносин і відбиває той чи інший бік людської діяльності – це _____.

10. Спеціальна галузь наукових знань, що вивчає історію історичної науки – це _____.

Література

1. Georg G. Iggers The German Conception of History: The National Tradition of Historical Thought from Herder to the Present Paperback. / Georg G. Iggers. – Wesleyan University Press : 2014. – 405 pp.

2. Блок М. Апология истории, или ремесло историка / М. Блок ; перевод с франц. 2-е изд. – Москва: Наука, 1986. – 254 с.

3. Буллер А. Введение в теорию истории: учеб. пособ. / А. Буллер – Москва: Флинта, 2013. – 184 с.

4. Жуков Е. М. Очерки методологии истории : историческая литература / Е. М. Жуков ; Акад. Наук СССР, Ин-т всеобщ. истории. – Москва : Наука, 1980. – 247 с.

5. Румянцева М.Ф. Теория истории. Учебное пособие / М. Ф. Румянцева. – Москва : Аспект Пресс, 2002. – 319 с.

6. Сидорцов В. Н. Научный дискурс историка: социальная обусловленность и методология исследования / В. Н. Сидорцов, А. А. Приборович. – Минск : Изд. центр БГУ, 2013. – 192 с.

7. Стельмах С. П. Історична думка і методологія історії в Україні (XIX–початок XX ст.): Автореф. дис... д-ра іст. наук : 07.00.06 / С. П. Стельмах ; Київ. нац. ун-т ім. Т.Шевченка. – Київ, 2005. – 33 с.

8. Фримен Э. Методы изучения истории: перевод с англ. / Э. Фримен – Москва, 1886. – 338 с.

9. Хвостов В. М. Теория исторического процесса: Очерки по философии и методологии истории. Изд. 2-е, испр. и доп. / В. М. Хвостов. – Москва, 1914. – 315 с.

Семінар 7. КЛАСИЧНІ ПРИНЦИПИ ТА МЕТОДИ ІСТОРИЧНОЇ НАУКИ

Питання для обговорення

1. Основні наукові принципи історичних досліджень.
2. Історико-генетичний метод.
3. Порівняльний аналіз в історичній науці. Синхронний та діахронний методи.
4. Поняття типології та класифікації. Історико-типологічний метод.
5. Суспільно-історичні системи. Історико-системний метод.

Практичне завдання

Покажіть, які історичні методи будуть використані/використовуються у вашому науковому дослідженні.

Тестові завдання

1. Історичний метод, який дозволяє встановити сутність історичного явища за схожістю чи відмінністю властивих йому рис:
 - а) історико-генетичний;

- б) історико-порівняльний;
- в) історико-типологічний;
- г) історико-системний.

2. Науковий принцип, який передбачає опору на факти в їх справжньому змісті, не спотворені і не підігнані під схему:

- а) принцип об'єктивності;
- б) принцип історизму;
- в) принцип всебічності;
- г) принцип соціального підходу.

3. Загальні положення, яким повинні задовольняти наукові теорії – це _____.

4. Спосіб розгляду суспільних ідей, подій сучасності під кутом зору минулого, звернення до минулого для виявлення у ньому первісних тенденцій, властивих сучасності – це _____.

5. Історичний метод, що дозволяє вивчати подібні явища, які відбуваються в різні періоди, в різних масштабах і на різних територіях; розкривати сутність явищ за їхнім генетичним зв'язком, виявляти загальне, спільне, особливе і одиничне в об'єктах дослідження:

- а) синхронний;
- б) діахронний;
- в) історико-типологічний;
- г) історико-системний.

6. Історичний метод, спрямований на виявлення однорідних об'єктів у просторі і часі:

- а) історико-генетичний;
- б) історико-порівняльний;
- в) історико-типологічний;
- г) історико-системний.

7. Науковий принцип, який визначає ступінь вірогідності здійснення тієї чи іншої події, явища, процесу на основі аналізу об'єктивних реалій і можливостей:

- а) принцип об'єктивності;
- б) принцип історизму;
- в) принцип всебічності;
- г) принцип альтернативності.

8. Історичний метод, який допомагає здійснювати одночасне вивчення подій, дозволяє встановити взаємозв'язки між явищами та процесами, що відбуваються в один і той же період:

- а) синхронний;
- б) діахронний;
- в) історико-типологічний;
- г) історико-системний.

9. Історичний метод, який забезпечує поглиблений аналіз суспільно-історичних систем, розкриття внутрішніх механізмів їх функціонування та розвитку:

- а) історико-генетичний;
- б) історико-порівняльний;
- в) історико-типологічний;
- г) історико-системний.

10. Науковий принцип, який вимагає розгляду всіх історичних фактів, явищ і подій у відповідності з конкретно-історичними обставинами, в їх взаємозв'язку і взаємообумовленості:

- а) принцип об'єктивності;
- б) принцип історизму;
- в) принцип всебічності;
- г) принцип альтернативності.

Література

1. Барг М. А. Категории и методы исторической науки: монография. / М. А. Барг – Москва: Наука, 1984. – 315 с.
2. Методологія історії : конспект лекцій / М-во освіти і науки України, Чернів. нац. ун-т ім. Ю. Федьковича. – Чернівці : Рута, 2008 .Ч. 1 : [уклад. Є. В. Сахновський], 2008. – 23 с.
3. Основні методи наукових досліджень / М. М. Касьян [та ін.] ; під заг. ред. С. В. Подкопаєва, М. М. Касьяна. – Донецьк : Ноулідж, Донец. від-ня, 2010. – 197 с.
4. Февр Л. Бои за историю: (Сборник статей). Перевод с франц. / Л. Февр. – Москва : Наука, 1991. – 629 с.
5. Шидер Т. Возможности и границы сравнительных методов в исторических науках. // Философия и методология истории. – Москва: Прогресс, 1977. – С. 145.
6. Журов Ю. В. Проблемы методологии истории / Брянск. гос. пед. ун-т им. И.Г. Петровского. – Брянск: Изд-во БГПУ, 1996. – 142 с.

Семінар 8. МЕТОДОЛОГІЯ ІСТОРИЧНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ НА СУЧАСНОМУ ЕТАПІ

Питання для обговорення

1. Новітні тенденції розвитку методології історичної науки.
2. Використання історичних методів фахівцями інших галузей знань.
3. Методи суміжних наук в історичних дослідженнях.

Практичне завдання

Проаналізуйте тенденції розвитку методології історичної науки на сучасному етапі, зазначте які її новітні досягнення можуть стати в нагоді під час написання вашого наукового дослідження.

Тестові завдання

1. Історико-психологічний метод, спрямований на вивчення життєвого шляху особи в певному макро- та мікро- оточенні:

- а) метод вивчення продуктів діяльності людини;
- б) метод вивчення літературно-історичних джерел;
- в) біографічний метод;
- г) порівняльно-описовий метод.

2. Сукупність спеціальних методів, методик, способів і засобів пізнання певної науки, які є базою для вирішення конкретної дослідної проблеми – це _____.

3. Спосіб дослідження явищ, що ґрунтується на аналізі їхнього генезису й розвитку – це _____.

4. Історико-психологічний метод, який представляє собою систему дослідницьких процедур, спрямованих на збирання, систематизування, аналіз і тлумачення продуктів діяльності людини – виявів активності особистості щодо явищ об'єктивного і суб'єктивного світу:

- а) метод вивчення продуктів діяльності людини;
- б) метод вивчення літературно-історичних джерел;
- в) біографічний метод;
- г) порівняльно-описовий метод.

5. Окрема група звукових історичних джерел, носіями яких виступають фонограми, різного роду технічні звукозаписи текстів, музичних творів, інших

звуків проявів, що створюються у процесі життєдіяльності людства – це _____.

6. Поєднання низки загальнонаукових методів, спрямованих на вивчення певного об'єкту дослідження – це _____.

7. Історико-психологічний метод, констатувати факти через співставлення, перенесення та пояснення використаних засобів тлумачення конкретних історико-психологічних даних:

- а) метод вивчення продуктів діяльності людини;
- б) метод вивчення літературно-історичних джерел;
- в) біографічний метод;
- г) порівняльно-описовий метод.

8. Напрямок історичної науки, який займається питаннями переведення пам'яток історико-культурної спадщини у цифровий формат та публікації результатів оцифровки у мережі Інтернет:

- а) digital-історія
- б) кліометрія;
- в) історична інформатика;
- г) XML-моделювання.

9. Наукова дисципліна, що вивчає історичну інформацію та різні шляхи її створення, зберігання, обробки, вивчення, передавання тощо за допомогою комп'ютерних технологій:

- а) digital-історія
- б) кліометрія;
- в) історична інформатика;
- г) електронна археографія.

10. Спеціальна історична дисципліна, яка досліджує використання математичних методів в історичних дослідженнях:

- а) електронне архівознавство;

- б) кліометрія;
- в) digital-історія;
- г) історична інформатика.

Література

1. Балаян Г. В. Информационные методы исторического исследования в российской историографии последней трети XX века : автореферат дис. ... кандидата исторических наук : 07.00.09 / Г. В. Балаян ; Моск. гос. обл. ун-т. – Москва, 2004. – 19 с.
2. Бородкин Л. И. Методы прикладной математики и информатики в исторических исследованиях: Автореф. дисс. на соиск. уч. ст. д-ра ист. наук. / Л. И. Бородкин – Москва: МГУ, 1993. – 48 с.
3. Гарскова И. М. Историческая информатика: эволюция междисциплинарного направления / И. М. Гарскова. – СПб.: Алетейя, 2018. – 408 с.
4. Историческая глобалистика. Том 1. / Зинькина Ю. В.; Ильин И. В.; Андреев А. И.; Алешковский И. А.; Коротаев А. В. – Москва: Московская редакция изд-ва «Учитель», издательство Московского университета, 2016 – 416 с.
5. Коляструк О.А. Методологія історії повсякдення / О. А. Коляструк // Вісник Харківського національного університету ім. В. Н. Каразіна Сер. : Історія. – 2011. – № 982, вип. 44. – С. 8–21. – Режим доступу : http://nbuv.gov.ua/UJRN/VKhIS_2011_982_44_3
6. Палій А. А. Диференціальна психологія: навч. посіб / А. А. Палій. – Київ: Академвидав, 2010. – 432с.

Семінар 9. ОФОРМЛЕННЯ НАУКОВИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

Питання для обговорення

1. Вимоги до структури й оформлення дисертацій та авторефератів.
2. Особливості виконання НДДКР та оформлення їхньої звітної документації.
3. Апробація результатів наукових досліджень. Реферування та анотування.
4. Види наукових конференцій. Алгоритм формулювання тез доповідей.
5. Вимоги до змісту та оформлення наукової статті і монографії.

Практичне завдання

Напишіть анотацію до вашого наукового дослідження.

Тестові завдання

1. Комплекс досліджень пошукового, теоретичного та експериментального характеру, що виконуються з метою визначення технічної можливості створення нової техніки в певні терміни – це _____.
2. Науково-дослідні роботи, які допомагають у розширенні теоретичних знань:
 - а) фундаментальні;
 - б) пошукові;
 - в) прикладні.
3. Короткий переказ змісту наукової роботи, книги або вчення, оформлене у вигляді письмової публічної доповіді – це _____.
4. Реферати, які є стислим викладом матеріалу, створеного з метою допомогти читачеві у вирішенні питання, чи слід йому звертатися до оригінального документа:

- а) наукові;
- б) інформативні;
- в) індикативні;
- г) продуктивні.

5. Доповідь на задану тему, зроблена на основі критичного огляду відповідних джерел інформації – це _____.

6. Патент, який дається на форму, рисунок або колір чи їхнє поєднання, які визначають зовнішній вигляд промислового виробу і призначені для задоволення естетичних та ергономічних потреб:

- а) на винахід;
- б) на корисну модель;
- в) на промисловий зразок.

7. Наукові дослідження, спрямовані на впровадження в практику результатів конкретних фундаментальних і прикладних досліджень називаються _____.

8. Реферати, які відтворюють зміст первинного тексту:

- а) наукові;
- б) репродуктивні;
- в) індикативні;
- г) продуктивні.

9. Науково-дослідні роботи, які спрямовані на збільшення обсягу знань з предмету, що вивчається:

- а) фундаментальні;
- б) пошукові;
- в) прикладні.

10. Форма організації наукової діяльності, в рамках якої дослідники представляють і обговорюють свої роботи – це _____.

Література

1. Про затвердження Вимог до оформлення дисертації : Наказ МОН України від 12 січня 2017 р. № 40. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0155-17#Text>
2. Про затвердження Порядку державної реєстрації та обліку відкритих науково-дослідних, дослідно-конструкторських робіт і дисертацій : Наказ МОН України від 27 жовтня 2008 № 977. – Режим доступу : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0312-09#Text>
3. Про затвердження форм документів атестаційної справи здобувача ступеня доктора філософії : Наказ МОН України від 22 квітня 2019 р. № 533. – Режим доступу : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0474-19#Text>
4. Про науково-технічну інформацію: Закон України від 25 червня 1993 р. №3323-ХІІ // Відомості Верховної Ради України – 1993 – № 33– ст. 345. – Режим доступу : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3322-12#Text>
5. Про опублікування результатів дисертацій на здобуття наукових ступенів доктора і кандидата наук : Наказ МОН України від 23 вересня 2019 р. №1220. – Режим доступу : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1086-19#Text>
6. Щодо технічних вимог до договорів на створення НДДКР : Наказ Міністерства охорони навколишнього природного середовища України від 23 червня 2008 р. № 318. – Режим доступу : <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0318617-08#Text>

Семінар 10. ВПРОВАДЖЕННЯ ТА ОЦІНКА РЕЗУЛЬТАТІВ НАУКОВИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

Питання для обговорення

1. Впровадження результатів наукового дослідження.
2. Критерії оцінки фундаментальних досліджень.

3. Критерії оцінки прикладних робіт.

Практичне завдання

Зазначте критерії за якими оцінюється робота дослідника та покажіть як можна оцінити вашу наукову роботу.

Тестові завдання

1. Ефективність роботи дослідника оцінюється:

- а) за публікаціями;
- б) за середньорічним виробленням НДР;
- в) за валютним виторгом;
- г) за загальним економічним ефектом.

2. Передача результатів дослідження споживачеві наукової продукції в зручній для споживача формі, що забезпечує підвищення ефективності роботи споживача, оформлене відповідними документами – це _____.

3. Комплекс виключних прав на використання винаходу, корисної моделі або промислового зразка, які держава гарантує власнику, тобто винахіднику або особі, якій винахідник передав виключні майнові права – це _____.

4. Ефективність науково-дослідної роботи групи оцінюється:

- а) за публікаціями;
- б) за кількістю проданих ліцензій;
- в) за цитуваннями;
- г) за новизною розробки.

5. Ефективність роботи дослідника оцінюється:

- а) за цитуваннями;
- б) за економічною ефективністю від впровадження НДР та ДКР;
- в) за кількістю впроваджених тем;
- г) за кількістю проданих ліцензій.

6. Комплекс робіт з розробки конструкторської та технологічної документації на дослідний зразок виробу, виготовлення та випробувань дослідного зразка виробу, які виконуються за технічним завданням – це _____.

7. Ефективність роботи дослідника оцінюється:

- а) за новизною розробки;
- б) за кількістю впроваджених тем;
- в) за кількістю проданих ліцензій;
- г) за економічною ефективністю від впровадження НДР та ДКР.

7. Як називається процес викладення сутності питань та наведення найважливіших висновків роботи? _____.

8. Критична оцінка з боку наукового співтовариства наукових досліджень здобувача – це _____.

9. Ефективність науково-дослідної роботи групи оцінюється:

- а) за публікаціями;
- б) за новизною розробки;
- в) за цитуваннями;
- г) за кількістю отриманих авторських посвідчень та патентів.

10. Наукова праця, яку виконують для прилюдного захисту на здобуття наукового ступеня – це _____.

Література

1. Безгін О. Г. Економічна ефективність наукових досліджень і розробок. / О. Г. Безгін– Київ : Т-во «Знання» УРСР, 1978. – 48 с.

2. Быстрова О. Т. Оценка экономической эффективности научных исследований. / О. Т. Быстрова. – Москва : Стройиздат, 1978. – 47 с.

3. Корольова Т. С. Ефективність наукових досліджень і використання інноваційного потенціалу вищого навчального закладу : автореф. дис. ... канд.

екон. наук : 08.00.04 / Корольова Т. С. ; М-во освіти і науки України, Одес. держ. екон. ун-т. – Одеса, 2008. – 20 с.

4. Новая техника и оценка эффективности научных исследований. Сб. науч. трудов / под общ. ред. З. И. Жуковской, Г. А. Несветайлова. – Минск : [ИТМО], 1974. – 123 с.

5. Рекомендації щодо технологічних особливостей завершених наукових розробок, випробуваних і рекомендованих до впровадження у виробництво Чернігівської області / НААН України, Ін-т с.-г. мікробіології та агропром. вир-ва ; [Бардаков А. Г., Дідух Л. М.]. – Чернігів : ІСМАВ НААН, 2015. – 15 с.

Індивідуальні завдання

1. Етапи формування методології історії.
2. Принципи історичної науки. Закони й закономірності в історії.
3. Типологія методів наукових досліджень в історіографії.
4. Філософські та загальнонаукові методи в історичному дослідженні.
5. Класифікації спеціальних методів історичної науки в історіографії.
6. Методологія історіографічного аналізу.
7. Методологія джерелознавчої евристики.
8. Класифікації історичних джерел в історіографії.
9. Техніки автентизації джерел. Встановлення вірогідності, повноти, новизни та репрезентативності джерел.
10. Методи інтерпретації історичних джерел.
11. Наукова критика писемних джерел. Історична герменевтика.
12. Методологія критики речових джерел.
13. Методи соціології та психології в усно-історичних дослідженнях.
14. Фальсифікат історичного джерела та методи його виявлення.
15. Основні прийоми джерелознавчого аналізу.
16. Аналіз зображальних джерел. Методи мистецтвознавства в історії.
17. Методологія аналізу аудіо та відео джерел.
18. Кліометрія, математичні методи в історії.
19. Методології спеціальних історичних дисциплін.
20. Мікроісторія й історія повсякденності.
21. Digital-історія в Україні і світі.
22. Методи мистецтвознавства у дослідженні зображальних джерел.
23. Методи суспільних наук і усно-історичні дослідження.
24. Історична герменевтика.
25. Комп'ютерні технології та ресурси в історичних дослідженнях.

Контрольні питання

1. Підходи до визначення науки, її мета та функції. Категоріальний апарат науки.
2. Етапи розвитку науки. Науково-технічний прогрес.
3. Основні проблеми розвитку сучасної науки в Україні.
4. Класифікації наук. Гуманітарні науки.
5. Поняття, предмет та етапи становлення наукознавства.
6. Сутність наукового пізнання.
7. Основні принципи наукового пізнання.
8. Поняття наукового мислення та наукового знання.
9. Філософсько-методологічні основи наукового пізнання.
10. Універсальні методи і загальні принципи наукового пізнання.
11. Наукове дослідження, його об'єкт та предмет.
12. Види наукових досліджень.
13. Співвідношення понять методологія, методи та методика.
14. Поняття методології наукового дослідження.
15. Поняття методу, специфіка наукових методів дослідження.
16. Рівні наукового дослідження.
17. Типологія методів наукового дослідження.
18. Метод переходу від абстрактного до конкретного
19. Гіпотетико-дедуктивний метод.
20. Аксіоматико-дедуктивний метод.
21. Уявний експеримент.
22. Аналіз і синтез в науковому дослідженні.
23. Метод абстрагування. Типи абстракцій.
24. Поняття індукції та дедукції. Індуктивний силіогізм.
25. Етапи здійснення наукової індукції.

26. Методи єдиної схожості, єдиної відмінності, схожості і відмінності, супутніх змін та залишків.
27. Структура та типи дедуктивних умовиводів.
28. Поняття редукції і абдукції.
29. Метод аналогії.
30. Моделювання у сучасному науковому дослідженні.
31. Роль експерименту у науковому дослідженні. Види експериментів.
32. Особливості планування експерименту.
33. Спостереження у науковому дослідженні
34. Емпіричні методи опису, виміру та порівняння.
35. Основні етапи історичного дослідження.
36. Методологія історіографічного аналізу.
37. Методологія історичного джерелознавства та спеціальних історичних дисциплін.
38. Внутрішня та зовнішня критика історичних джерел.
39. Класифікації історичних методів дослідження.
40. Історико-генетичний метод.
41. Синхронний та діахронний методи історичного дослідження.
42. Історико-типологічний метод.
43. Історико-системний метод.
44. Методи інших наук в історичних дослідженнях.
45. Історичні методи в інших галузях знань.
46. Новітні технології у роботі історика. Digital-історія.
47. Основні етапи наукового дослідження.
48. Формулювання проблеми дослідження. Обґрунтування вибору теми.
49. Визначення актуальності та новизни роботи, формулювання мети та завдань дослідження.

50. Організація роботи з науковою літературою. Накопичення та опрацювання наукової інформації.
51. Типологія джерел інформації. Види історичних джерел.
52. Наукова гіпотеза та її роль у пізнанні. Робота над гіпотезою наукового дослідження.
53. Поняття наукової теорії, її сутність та структура. Проведення дослідження та формування наукової теорії.
54. Наукові видання та їх класифікація.
55. Основні етапи написання дисертаційної роботи.
56. Вимоги до структури й оформлення дисертацій та авторефератів.
57. Монографія та наукова стаття як форми наукової роботи.
58. Апробація результатів наукових досліджень.
59. Методика підготовки та оформлення публікації.
60. Впровадження і оцінка ефективності результатів наукових досліджень.

ВИСНОВКИ

Вивчення методології наукового дослідження сприяє поглибленню теоретичних знань, формуванню навичок та вмінь, необхідних науковцю для здійснення історичного дослідження.

Узагальнюючи теоретичний матеріал, варто зазначити, що невід'ємною складовою розвитку сучасної науки є модернізація методології наукового дослідження. Науково-технічний прогрес сьогодні неможливий без впровадження нових технологій наукового дослідження. Розвитку методології науки сприяє створення окремої дисципліни, яка спеціалізується на дослідженні науки – наукознавства.

Використання специфічної методології є основною властивістю наукового пізнання, яка відрізняє його від інших форм осягнення дійсності. В ході історичного розвитку були визначені два основних рівні здійснення пізнавальної діяльності – емпіричний та теоретичний, в межах яких та з врахуванням їхньої єдності формувалось все сьогодні відоме наукове знання. На розвиток наукового пізнання впливала ціла низка філософських вчень, в рамках та на основі яких сформувались його основні методологічні основи, визначились головні напрями подальшого розвитку.

Методологія є невід'ємною складовою наукового дослідження. Вона має складну структуру і постійно знаходиться в процесі модернізації, що відбувається на основі методологічних досягнень багатьох фундаментальних та прикладних наук. Ключову роль у процесі прискорення та підвищення якості сучасних наукових досліджень відіграють методи наукових досліджень, які традиційно поділяють на філософські (універсальні для всіх галузей пізнання), загальнонаукові (використовуються в усіх науках) та спеціальні (вживаються у конкретних дисциплінах).

Технологія наукової роботи полягає у використанні певних методів, прийомів, способів та засобів відповідно до специфіки наукового дослідження. В загальному вигляді здійснення наукового дослідження можна представити як єдність трьох основних етапів роботи над науковою працею: формулювання проблеми, роботи над гіпотезою та формулювання теорії. На етапі формулювання проблеми дослідник відшукує проблемне питання, обґрунтовує його наукову і практичну актуальність, визначає об'єкт і предмет дослідження, визначає його мету, формулює тему роботи. На етапі роботи над гіпотезою дослідник на основі аналізу стану розробки проблеми висуває і розробляє гіпотетичну модель майбутнього наукового знання, формулює завдання дослідження, розробляє план роботи, обирає методологію, здійснює теоретичну розробку та експериментальну перевірку гіпотези. На етапі формулювання теорії дослідження вчений на основі встановлених відповідностей між результатами дослідження і гіпотезою формулює теорію, пише висновки, оформляє роботу.

Традиційно наукове дослідження здійснюється на двох рівнях – емпіричному та теоретичному, які відрізняються понятійним апаратом та притаманними тільки їм методами дослідження. Основоположними категоріями емпіричного рівня є факт, емпіричне узагальнення та емпіричний закон, а головними поняттями теоретичного рівня – наукова проблема, гіпотеза, теорія, концепція, парадигма та картина світу.

Методи наукового дослідження можуть використовуватись на емпіричному або теоретичному або ж на обох рівнях. Основними методами емпіричного рівня є спостереження, порівняння, вимір та опис, емпіричного та теоретичного – методи аналізу і синтезу, абстрагування, індукції та дедукції, аналогії, моделювання, експерименту, а теоретичного – метод сходження від абстрактного до конкретного, гіпотетико-дедуктивний, аксіоматико-дедуктивний методи та уявний експеримент.

Серед найбільш вживаних історичних методів варто назвати історико-генетичний, синхронний та діахронний, історико-типологічний та історико-системний. Історична наука також широко використовує методи суміжних наук. В той же час історичні методи є складовою методологій інших галузей знань.

Найважливішими формами завершеного дослідження окремого науковця є дисертації, колективу вчених – науково-дослідні та дослідно-конструкторські роботи. З метою апробації результатів дослідження та включення отриманих досягнень у науковий обіг вчені здійснюють друк рефератів, тез доповідей, наукових статей і монографій, отримують патенти на свої винаходи, корисні моделі та промислові зразки; впровадження результатів наукових досліджень може виражатись у використанні їх під час розробки інших наукових проблем, включенні нового знання у навчальні курси з відповідних дисциплін, впровадження результатів роботи у суспільну практику та виробництво.

Оцінка ефективності прикладних наукових досліджень здійснюється на основі аналізу результатів їхнього практичного (суспільного та виробничого) впровадження, теоретичних (фундаментальних) – з точки зору можливості їхнього широкого застосування у різних галузях, пріоритетності вітчизняної науки та міжнародного визнання досягнень.

Отже, методологія є основоположним поняттям науки, без неї неможливі сучасний розвиток науки та задоволення наростаючих суспільних і виробничих потреб.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Баскаков А. Я. Методология научного исследования: учеб. пособие / А. Я. Баскаков, Н. В. Туленков. – Київ : МАУП, 2002. – 216 с.
2. Білуха М. Т. Методологія наукових досліджень: підручник / М. Т. Білуха. – Київ : АБУ, 2002. – 480 с.
3. Бірта Г. О. Методологія і організація наукових досліджень : навч. посіб. / Г. О. Бірта, Ю.Г. Бургу – Київ : «Центр учбової літератури», 2014. – 142 с.
4. Видання наукової літератури у вузі: методичні рекомендації для науковців / укладачі: К.М. Мовчан, М.В. Бабіля. – Мукачєво: РВВ МДУ, 2017. – 113 с.
5. Грабченко А.І., Федорович В.О., Гаращенко Я.М. Методи наукових досліджень: навч. посібник. / А.І. Грабченко, В.О.Федорович, Я.М. Гаращенко – Харків: НТУ «ХП», 2009. – 142 с.
6. Гришук Ю.С. Основи наукових досліджень : навч. посіб. / Ю. С. Гришук. – Харків: НТУ «ХП», 2008. – 232с.
7. Демківський А. В. Основи методології наукових досліджень : навч. посібн. / А. В. Демківський, П. І. Безус. – Київ : Акад. муніцип. упр., 2012. – 276 с.
8. Єріна А. М. Методологія наукових досліджень / А. М. Єріна. – Київ : Центр навч. л-ри, 2004. – 212 с.
9. Зацерковний В. І. Методологія наукових досліджень : навч. посіб. / В. І. Зацерковний, І. В. Тішаєв, В. К. Демидов. – Ніжин : НДУ ім. М. Гоголя, 2017. – 236 с.
10. Зашкільняк Л.О. Вступ до методології історії. – Львів: ЛОНМІО, 1996. – 96 с.

11. Зашкільняк, Л. О. *Методологія історії від давнини до сучасності* / Л. О. Зашкільняк ; Львів. держ. ун-т ім. І.Франка. – Львів, 1999. – 227 с.
12. Иванов Г. М. *Методологические проблемы исторического познания* / Иванов Г. М., Коршунов А. М., Петров Ю. В. – Москва : Высш. шк., 1981. – 296 с.
13. *Історичне джерелознавство: Підручник* / Авт.: Я. С. Калакура, І. Н. Войцехівська, С. Ф. Павленко, Б. І. Корольов, М. Г. Палієнко; Гол. ред. С. В. Головка. – Київ : Либідь, 2002. – 488 с.
14. Кислий В.М. *Організація наукових досліджень : навч. посібник* / В. М. Кислий. – Суми : Університетська книга, 2011. – 224 с.
15. Клименюк О. В. *Методологія та методи наукового дослідження: навч. посібн.* / О. В. Клименюк. – Київ : Міленіум, 2005. – 186 с.
16. Ковальченко И. Д. *Методы исторического исследования* / И. Д. Ковальченко ; Отделение историко-филологических наук. 2-е изд., доп. – Москва : Наука, 2003. – 486 с.
17. Ковальчук В. В. *Основи наукових досліджень : навч. посіб.* / В. В. Ковальчук, Л. М. Моїсєєв. – Вид. 2-ге, перероб. і доп. – Київ : ВД «Професіонал», 2004. – 208 с.
18. Краус Н. М. *Методологія та організація наукових досліджень : навч.-метод. посібн.* / Н. М. Краус ; Полтав. нац. техн. ун-т ім. Ю. Кондратюка, каф. екон.теорії та регіон. економіки. – Полтава : Оріяна, 2012. – 180 с.
19. Крушельницька О. В. *Методологія та організація наукових досліджень: навч. посіб.* / О. В. Крушельницька. – Київ : Кондор, 2003. – 192 с.
20. Кульчицький С. В. *Методологія і методика наукового дослідження : Матеріали до нормативного курсу.* / С. В. Кульчицький. – Київ: Ін-т історії України НАН України, 2003. – 32 с.

21. Лудченко А. А. Основы научных исследований : учеб. пособ. / А. А. Лудченко, Я. А. Лудченко, Т. А. Примак; под ред. А. А. Лудченко. – 2-е изд., стер. – Київ : Знание, 2001. – 113 с.
22. Медушевская, О. М. Собрание сочинений : в 4 т. / О. М. Медушевская ; под общ. ред. А.Н. Медушевского. – Москва ; Берлин : Директ-Медиа, 2017. – Том 2. Источниковедение: теория, история, метод. – 881 с.
23. Методологические проблемы истории / Под ред. В.Н.Сидорцова – Мн. : ТетраСистемс, 2006. – С. 221. – 352 с.
24. Наринян А. Р. Основы научных исследований: Учеб. пособие / А. Р. Наринян, В. А. Поздеев – Київ : Изд-во Европ. ун-та, 2002. – 110 с.
25. Основи методології та організації наукових досліджень : навч. посібник / А. Є. Конверський [та ін.] ; ред. А. Є. Конверський ; рец.: П. Ю. Саух, П. М. Кралюк, В. П. Шевченко. – Київ : Центр учбової літератури, 2010. – 352 с.
26. Пушкарь А. И. Основы научных исследований и организация научно-исследовательской деятельности: учеб. пособ. / А. И. Пушкарь, Л. В. Потрашкова; Харьковский национальный экономический ун-т. – Харьков: ИД "Инжэк", 2006. – 280 с.
27. Романчиков В.І. Основи наукових досліджень : навч. посібник / В. І. Романчиков ; рец.: В. І. Польшаков, М. В. Жук, А. А. Самойленко. – Київ : Центр учбової літератури, 2007. – 255 с.
28. Сидоренко В. К. Основи наукових досліджень : навч. посіб. для вузів / В. К. Сидоренко, П. В. Дмитренко. – Київ : Лібра, 2000. – 260 с.
29. Смоленский Н.И. Теория и методология истории Учеб. пособие. – 2-е изд. – Москва: Академия, 2008. – 272 с.
30. Сьомін С. В. Здобувачу наукового ступеня : Метод. рекомендації / С. В. Сьомін. – Київ : МАУП, 2002. – 184 с.

31. Тарелкін Ю. П. Методологія наукових досліджень : навч. посіб. / Ю. П. Тарелкін, В. О. Цикін. – Суми: Видавництво СумДПУ ім. А. С. Макаренка, 2010. – 196 с.
32. Теория и методология истории / А. И. Филлюшкин [и др.]; под редакцией А. И. Филлюшкина. – Москва : Издательство Юрайт, 2016. – 323 с.
33. Теория и методология истории: учебник для вузов / Отв. ред. В. В. Алексеев, Н. Н. Крадин, А. В. Коротаев, Л. Е. Гринин. – Волгоград: Учитель, 2014. – 504 с.
34. Цехмистрова Г. С. Основы научных исследований : учеб. пособ. / Г. С. Цехмистрова. – Киев : Слово, 2003. – 240 с.
35. Черномаз, Богдан Данилович. Методологія історії : навч. посіб. / Богдан Черномаз. – Київ : Талком, 2019. – 136 с.
36. Burke P. New Perspectives on Historical Writing / ed. P. Burke – Cambridge, UK Polity Press, 1991. – 254. pp. – Режим доступу : https://www.researchgate.net/publication/291070551_Book_Review_New_Perspectives_on_Historical_Writing

ІНФОРМАЦІЙНІ РЕСУРСИ В ІНТЕРНЕТІ

1. Cambridge University Press. – Режим доступу:
<https://www.cambridge.org/core>
2. Harvard Library. – Режим доступу: <https://library.harvard.edu/explore-collections>
3. Oxford Academic Journals. – Режим доступу:
https://academic.oup.com/journals/pages/journals_a_to_z
4. Електронні ресурси Інституту історії України НАН України – Режим доступу: <http://history.org.ua/uk>
5. Електронні ресурси Національної бібліотеки ім. В. І. Вернадського – Режим доступу: <http://www.nbuv.gov.ua>
6. Електронні ресурси Національної бібліотеки України імені Ярослава Мудрого. – Режим доступу: <http://nlu.org.ua>
7. Електронні ресурси Харківської державної наукової бібліотеки ім. В. Г. Короленка. – Режим доступу: <http://korolenko.kharkov.com>
8. Європейська цифрова бібліотека. – Режим доступу:
<https://www.europeana.eu/portal/ru>
9. Міжнародна цифрова бібліотека (за підтримки ЮНЕСКО та Бібліотеки Конгресу США) – Режим доступу: <https://www.wdl.org/ru/>
10. Сайт Верховної Ради України. – Режим доступу: <https://rada.gov.ua>
11. Сайт Міністерства освіти і науки України. – Режим доступу:
<https://mon.gov.ua/ua>
12. Словник методичних термінів. – Режим доступу:
http://szlavintezet.elte.hu/russian/segedanyag/tanari_ma_anyagok/azimov_slovar.pdf
13. Філософський енциклопедичний словник. – Режим доступу:
<https://www.runivers.ru/upload/iblock/1b4/filosofsky%20slovar.pdf>

Навчальне видання
Методичні рекомендації до практичних занять з дисципліни
«Методологія наукових досліджень»
для аспірантів
спеціальності 032 «Історія та археологія»

Укладачі: МОТЕНКО Ярослав Володимирович,
ШИШКІНА Євгенія Костянтинівна.

Відповідальний за випуск проф. Скляр В. М.

Роботу до видання рекомендував проф. Кіпенський А. В.

В авторській редакції

План 2021 р., поз. 219

Підп. до друку 10.09.2021 р. Гарнітура Таймс. Обсяг. 2,2 д. а.

Видавничий центр НТУ «ХП»

Свідоцтво про державну реєстрацію ДК №5478 від 21.08.2017 р.

61002, Харків, вул. Кирпичова, 2
